

A.

Βασιλεὺς Μουράτ¹ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, γράφω εἰς τοῖς τοὺς Ἰωαννίτας, καὶ σᾶς αὐτοῦ οὐλεύω νὰ ἔλθεστε θεληματικῶς νὰ μου παραδώσητε τὸ κάστρον σας καὶ νὰ με προσχυνήσετε διὰ βασικέαν σας, διὰ νὰ μὴ με κινύστε εἰς θυμὸν μέγαν καὶ ἐλθω ἵναντιον σας μὲ τὰ στρατεύματά μου καὶ πάρω τὸ κάστρον σας μὲ τὸ σπαθί μου. Καὶ τότε θέλετε πάθει τὰ ὅσα ἐπαθαν καὶ τὰ λοιπὰ κάστρη, ὅποῦ θεληματικῶς δέν με ἐπροσκύνησαν, καὶ ἰκατακόπησαν μὲ τὸ σπαθί μου καὶ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν μου ἐσκλαβοθησαν, καὶ Ἀνατολὴ καὶ Δύση ἐπωλήθησαν¹. Καὶ ὄρκον ἀναμεταξύ μας νὰ ποιήσωμεν, ὅτι νὰ μὴν σας ἕνγάλω ποτὲ ἀπὸ τὸ κάστρον σας, καὶ ἵσεις πάλιν νὰ μὴν φανῆτε ἐπίβουλοι καὶ τῆς βασιλείας μου ἀπειθεῖς πώποτε.

B.

Μουράτ βασιλεὺς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως πρὸς τοὺς Ἰωαννίτας. Ἐθεραιώθητε ἀκριβῶς ἀπὸ τὰς νίκας καὶ ἐμοῦ καὶ τῶν προγόνων μου, ὅτι ὁ θεὸς δὲν ἔβαλεν εἰς τὸ βασιλεῖον μου σύνορα καὶ μὲ τὴν βοήθειάν του ὑπέταξα ὅλην τὴν Ἀνατολὴν καὶ αὐτὴν σχεδὸν τὴν Δύσιν· ὅτι ἔξω ἀπὸ τὰ βουνά σας ὅλοι μ' ἐπροσκύνησαν. Σᾶς παρακινῶ λοιπόν, πρὶν δοκιμάσητε τὰ ὄλεθρα τοῦ πολέμου τέλη, πρὶν ιδῆτε τὸ χίμα πολλῶν ἀναιτίων χυνόμενον ἀδίκως, νὰ με παραχωρήσητε τὴν πόλιν σας, ἢν θέλητε νάποφύγητε τὸν ἀφανισμὸν αὐτῆς καὶ ὅσα ἄλλα ἀπειθεῖς καὶ σκληροτράχηλοι ἐπαθαν, κατακοπέντες ἀπὸ τὸ σπαθί μου ἢ πωληθέντες ἀπὸ τοὺς στρατιώτας μου αἰχμάλωτοι εἰς Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν. Σᾶς ὑπόσχομαι, ἃν με προσχυνήσητε, πίστεις ἐνόρκους. Ἕγὼ μὲν νὰ μὴ σᾶς ἕγνάλω ποτὲ ἀπὸ τὸ κάστρον σας, ἵσεις δὲ νὰ μὴ φανῆτε ἐπίβουλοι καὶ ἀπειθεῖς τῆς βασιλείας μου. Προέξατε μήπως ἀποβάλλοντες τὸ ζήτημά μου, δὲν ἔχητε πλέον οὐδὲ καιρὸν νὰ μετανοήσητε.

'Ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἀνατυπώσει ἐπηγνώρθωσα ἐνιαχοῦ τὴν ὄρθογραφίαν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς διασκευαῖς. Περιλαμβάνονται δι-

¹ ἐπωλήθησαν ἦγαφα κατὰ τὸ πωληθέντες τῆς ἀπέναντι διασπορῆς ἀντὶ του παρὰ Rouquerville ἐπελήθησαν, διπερ οὗτος μεταφράζει γαλλιστὶ sont tombées sous le sahra.

αῦται ἀμφότεραι ἐν αὐτῷ τῷ ἡπειρωτικῷ χρονικῷ τῷ ἐκδοθέντι τὸ πρῶτον ὅπο τοῦ Pouqueville, οὗ δύο διαφόρους κώδικας εἶχεν ὑπ' ἔμψιν ἡ ἐκδότης, ἐκ τοῦ ἑτέρου αὐτῶν ἐκδοὺς μόνον τὴν ἀνωτέρω ὑπὸ στοιχείον Α διασκευήν¹, ἐκ δὲ τοῦ ἄλλου τὸ ὅλον κείμενον τοῦ χρονικοῦ, ἐν ᾧ καὶ ἡ διασκευὴ τῆς ἐπιστολῆς Β².

Τῶν δύο χειρογράφων, ἀτινα εἶχεν ὑπ' ὅψιν ὁ Pouqueville, τὸ μὲν ἐν ἀπέκειτο ἐν τινι μονῇ τῶν Μετεώρων³, τὸ δ' ἑτερον εἶνε πιθανώτατα αὐτὸς ὁ πολυθρύλητος παρὰ τοῖς Ἡπειρώταις Κουβαρᾶς, δεῖτις ἔγεινε παρανάλωμα τοῦ πυρὸς, δτε ὁ Ἀλῆ πασσᾶς, πολιορκούμενος ἐν Ἰωαννίνοις τῷ 1820, ἔκαυσε τὸ σχολεῖον, οὗ ἡ βιβλιοθήκη περιεῖχε τὸν πρότερον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἅγιου Νικολάου τοῦ Σπανοῦ εὑρισκόμενον κώδικα⁴. Ἐκ τοῦ Κουβαρᾶ δὲ τούτου ἐξεδόθη τῷ 1831 ἐν τῇ Ἀθηνᾷ τοῦ Ναυπλίου⁵ τοῦτο μὲν τὸ περὶ Ἡπείρου χρονικὸν Πρόκλου καὶ Κερμηνοῦ τοῦ μοναχοῦ τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα Μιχαήλ Νέποτα τοῦ Δουκός προεκδεδομένον κατὰ τὸν κώδικα τῶν Μετεώρων ὑπὸ τοῦ Pouqueville⁶, ἐκδοθὲν δ' ἐπειτα ὑπὸ τοῦ Μουστοξύδου⁷ καὶ ἐν τῇ Βυζαντίδι τῆς Βόνης⁸, τοῦτο δὲ μέρος τοῦ Ἰστορικοῦ περὶ τῆς Ἡπείρου ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας κατὰ παράδοσιν τοῦ δι-

¹ Pouqueville Voyage dans la Grèce. 'Ἐν Παρισίοις. 1820. Τόμ. Α' σ. 115 κ. 4. ἐν σημ. 2. Ἐντεῦθεν ἀνετυχώθη καὶ παρὰ τῷ Hammer Geschichte des osmanischen Reiches. 'Ἐν Ἀμβούργῳ. 1840 σ. 577 ἐν σημ.

² Pouqueville ἱνδ' ἀν. Τόμ. Ε' (1821) σ. 274 κ. 4.— Historia politica et patriarchica Constantinopoleos. Epirotica ἱκδ. Βόνης σ. 242,20-243,14.

³ Pouqueville Voyage dans la Grèce. 'Ἐν Παρισίοις. 1820 Τόμ. Α' σ. 108.

⁴ Ἀθηνᾶ. Ἡτοι ἀνάλεκτα γεωγραφικά, φύλολογικά, ιστορικά, οἰκονομικά καὶ περὶ ἴφερσίσων. 'Ἐν Ναυπλίῳ 1831 σ. 118.— Μουστοξύδου Ἑλληνομνήμων σ. 462.— Η. Τσιγαρᾶ Ἡπειρωτικά ἐν τῷ τοῦ Εἰρ. Αττικοῦ Ἡμερολογίῳ. 'Ἐν Ἀθήναις, ἵστος Κ' (1886) σ. 325 κ. 4.

⁵ Ἀθηνᾶς σ. 52 κ. 4., 67 κ. 4., 84 κ. 4.

⁶ 'Ἐνδ' ἀν. σ. 210-266.

⁷ Ἑλληνομνήμων σ. 489-561.

⁸ 'Ἐνδ' ἀν. σ. 209-238. 'Ἐν τῇ Βυζαντίδι ἐξεδόθη καθ' ἀπλῆν ἀνατύπωσιν τοῦ παρὰ τοῦ Pouqueville κειμένου, ὁ δ' ἐκδοὺς Ἐμπανούηλ Βάκχαρος ἡγνόει τὴν εἰδησίν τῇ Ἀθηνᾷ ἐκ τοῦ κώδικος Ἰωαννίνων ἐκδοσιν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Μουστοξύδου, Πλατί-

δασκάλου Ιωαννίνων Κεφαλή Μπαλάνου¹, διπέρ τὴν ἐπιτομὴν ἐκ τοῦ λεγομένου Μιχαήλ Κουβαρά, ἐπιτομῆς ὄντος τοῦ Μεγάλου². 'Αλλ' ἐν οὐδετέρῳ τῶν τεμαχίων τούτων περιλαμβάνεται: τὸ μέρος ἔκεινο τῶν περὶ Ηπείρου ιστορικῶν πονηματίων τῶν ὑπὸ τοῦ Pouqueville κατὰ τὸν κώδικα τῶν Μετεώρων ἐκδοθέντων, ἐν ᾧ περιείχετο ἀναμφηρίστως ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μουράτ πρὸς τοὺς Ιωαννίτας. Δὲν γινώσκομεν δ' ἀσφαλῶς ἂν τῇ ἐν τῷ Κουβαρᾷ διατύπωσις τοῦ μέρους τούτου συνέπιπτε γλωσσικῶς πρὸς τὴν τοῦ κώδικος τῶν Μετεώρων καὶ μόνον τῆς ἐπιστολῆς ἔκεινης τοῦ Μουράτ ἡ γλωσσικὴ διασκευὴ ἦτο διάφορος, ὡς ἀποδεικνύουσιν αἱ δύο ἀνωτέρω παρατεθεῖσαι παραλλαγαί. 'Αλλ' ἐκ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Pouqueville, καθ' ἡ τὴν διασκευὴν Α παρέλαβε d'une chronique moins correcte que celle-ci³, δικαιούμενος νὰ εἰκάσωμεν, διτὶ τῇ διήγησις αὗτη ἐν τῷ Κουβαρᾷ

γον δ' εἶνε, διτὶ δὲ Μουστοξύδης, διτὶς ἄλλως ἐπλούτισε τὴν ἔκδοσιν αὗτοῦ δι' ἀξιολογωτάτων ιστορικῶν ὑπομνημάτων, κακίζει ἐν σ. 462 τὸν ἐκδόντα ἐν τῇ Ἀθηνᾷ, τὸν Γ. Αἰνιάνα, αδετίας ἀφ' οὗ ἐπὶ τοσοῦτον ἐμελέτησε τοῦ Γάλλου περιηγητοῦ τὰ πονήματα καὶ ἐπιμελῶς ἄμα καὶ ἐπισταμένως διωρίωσε πολλὰ ἔκεινου γεγραφικὰ ἀμαρτήματα⁴, έδημοσίευσεν ἔπειτα ἐκ διαλειμμάτων ὥσπερ ἀγέκδοτον τὸ βιβλίον α. 'Η κατάκρισις αὕτη εἶνε ἐν μέρει ἀδικος, καθ' διτὶ δὲ οἱ Αἰνιάν ιξέδωκε τὴν ἐκ τοῦ κώδικος τῶν Ιωαννίνων παραλλαγὴν, ἦν ἐν τούτοις δὲ Μουστοξύδης λαμβάνει, ὄρθως ποιῶν, 'οπ' ὅφιν Ἰνιαγοῦ, τοῦθ' διπέρ τὸν ἐπράξεν ὁ Βέκκερος. Καὶ πράγματι ἡ ἔκδοσις τοῦ Αἰνιάνος εἶνε ἀξία μεγάλης προσοχῆς πρὸς ὄρθην ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου. 'Αρχεῖτωσαν ὅλιγα παραδείγματα. 'Αντὶ τοῦ εὐμενεοτέρη τοῦ κώδικος τῶν Μετεώρων (ἔκδ. Βόνης σ. 216,9) ὁ κώδικς τῶν Ιωαννίνων εἶχεν εὐμενέστερη, διπέρ ἤγαγε τὸν Μουστοξύδην ('Ελληνομυκήματος σ. 509) εἰς τὴν γραφὴν εὐνέτειδη, ἢς προτιμητέον τὸ δμευκένειδε. 'Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ χωρίῳ καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Κουβαρᾶς ὠνόμαζεν ὄρθως 'Αγγελίναν Παλαιολογίναν καὶ οὐχὶ 'Αγγελικὴν τὴν αὐλήγον τοῦ Θωμᾶ Πρελούμπου Μαρίαν. Πρόβλ. Νέου 'Ελληνομυκήματος Τόμ. Β' σ. 88. 'Ορθότερον δὲ φέρονται ἐν τῇ ἐκ τοῦ Κουβαρᾶ ἐκδόσει τοῦ Αἰνιάνος αἱ χρονολογίαι κατὰ ἣτη ἀπό κτίσεως κόσμου γεγραμμέναι διά μόνον Ἐλληνικῶν ἀριθμῶν, οἵας παρέλαβε καὶ δὲ Μουστοξύδης, προσθεῖς ἐν παρενθέσει δι' ἀριθμικῶν ἀριθμῶν τὴν ἀπό Χριστοῦ χρονολογίαν, ἀντὶ τῶν παρὰ τῷ Pouqueville καὶ Βέκκερῳ ἀπό κτίσεως κόσμου ἄμα καὶ σωτηρίου ἴστων, ἀμφοτέρων γεγραμμένων δι' ἀριθμῶν ἀριθμικῶν.

¹ Ἀθηνᾶς σ. 99 κ. ἔ., 116 κ. ἔ.

² Ιδε Τοιγαράν Ινθ' ἀν. σ. 388.

³ Pouqueville Ινθ' ἀν. Τόμ. Ε' σ. 275 ἐν σημ.

⁴ Ιδε Ἀθηνᾶς σ. 2, 17, 19 κ. ἔ., 51 κ. ἔ., 97 κ. ἔ.

ήτο γεγραμμένη ἐν γλώσσῃ δημωδεστέρᾳ, ἡς μᾶλλον correcte
ώνομαζεν ὁ Γαλάτης λόγιος τὴν ὥπ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσαν, ἃτε γε-
γραμμένην ἐν γλώσσῃ διλιγωτερον δημώδει.

Γεννᾶται λοιπὸν τὸ ζητῆμα ὅποτέρα τῶν παραλλαγῶν τοῦ
νεωτέρου τούτου χρονικοῦ εἴνε ἡ πρώτη. Ἄλλὰ τοῦ ζητή-
ματος τούτου ἡ λύσις δὲν είνε εύχερής, μὴ σωζομένου τοῦ
κώδικος τοῦ περιέχοντος τὴν δημωδεστέραν. Εύχερεστέρα δὲ
φαίνεται: ἡ λύσις τοῦ ζητήματος ὅποτέρα τῶν διασκευῶν τῆς
ἔπιστολῆς τοῦ Μουράτ είνε ἡ ἀρχική. Πράγματι δ' εξ ἀναλο-
γίας τῶν πλείστων ἐκ τῶν λοιπῶν σουλτανικῶν γραμμάτων,
περὶ ὧν γενήσεται λόγος κατωτέρω, δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶ-
μεν, δτι τὸ ἐν μᾶλλον καθαρευούσῃ γλώσσῃ κείμενον διεσκευά-
σθη ἐκ τοῦ δημωδεστέρου, εξ οὐ δὲλλως παραλλάσσει καὶ κατ'
ούσιαν ἐν πολλοῖς, μετερρυθμίσθη δὲ γλωσσικῶς, δπως εὑαρ-
μοστήσῃ πρὸς τὴν γλῶσσαν τῆς δῆλης καθαρευούσης διατυπώ-
σεως τοῦ χρονικοῦ. Ἄλλ' είνε καὶ τὸ δημώδες τοῦτο κείμενον
τὸ πρωτότυπον, οἷον ἔξηλθεν ἐκ τοῦ σουλτανικοῦ γραφείου, ἡ
μετάφρασις ἐκ τουρκικοῦ πρωτοτύπου σταλέντος εἰς τοὺς κατοί-
κους τῶν Ἰωαννίνων; Ἡ ἀπάντησις δὲν είνε εύκολος. Ἄλλὰ
μεγάλη πιθανότης ὑπάρχει, δτι δὲ Μουράτ ούδένα εἶχε λόγον νὰ
μεταχειρισθῇ τὴν τουρκικὴν, ἐπιδιώκων νὰ πείσῃ εἰς παράδο-
σιν τοὺς Ἰωαννίτας, ἀγνοοῦντας ἄλλως μέχρις ἐκείνου τοῦ
χρόνου τελείως τὴν γλῶσσαν τοῦ μέλλοντος κυριάρχου.

Τὸ αὐτὸ δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τοῦ Ὀρισμοῦ
τοῦ ἀποσταλέντος χάριν τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ τῆς παραδόσεως
τῶν Ἰωαννίνων πρὸς τὸν μητροπολίτην καὶ τοὺς ἄρχοντας τῆς
πόλεως ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Μουράτ, τοῦ Σινάν πασσά¹.
Τὸ γράμμα τοῦτο ἔξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Γ. Αινιάνος ἐν τῇ
Ἀθηνᾷ τοῦ Ναυπλίου εξ ἀντιγράφου ληφθέντος πιθαγῶς ἀπὸ

¹ "Ανευ λόγου καὶ οὐκ ὄρθως λέγει τὸ κείμενον τοῦ Ὀρισμοῦ μετάφρασιν ἐκ τῆς τουρκικῆς δὲ Αραβαντεύδες ἢν Χρονογραφίᾳ τῆς Ἡπείρου. Ἐν Ἀθήναις. 1856. Τόμ. Β' σ. 315.

τοῦ Κουβαρᾶ¹. ἐκ δὲ τῆς Ἀθηνᾶς παρέλαβεν αὐτὸν ὁ Μουστοξύδης², ἰδημοσίευσε δὲ αὐτὸν καὶ ὁ Ἀραβαντινὸς μετὰ παραλλαγῶν τινῶν, αἵτινες δὲν φαίνονται αὐθικίτεοι, ἀλλὰ προέρχονται ἐξ ἄλλου ἀντιγράφου μὴ μνημονευομένου δυστυχῶς ὑπὸ τοῦ ἔκδοτου³. Ἀπαράλλακτον δὲ τέλος τὸ κείμενον τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἀπετυπώθη ἐν τοῖς *Acta et Diplomata* τοῦ Miklosich καὶ Müller, διόπου οὐδεμίᾳ γίνεται μνεία τῶν ἄλλων ἔκδόσεων⁴.

Περιλαμβάνεται δ' ὁ αὐτὸς Ὁρισμὸς καὶ ἐν δύο κώδιξι σωζομένοις μέχρι τῆς σήμερον, τῷ Σιναϊτικῷ 1208, γεγραμμένῳ τὸν δέκατον πέμπτον αἰώνα⁵, καὶ τῷ τῆς αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης Πετρουπόλεως ὑπὸ ἀρ. CCLVI, φ. 23-24, γεγραμμένῳ τὸν δέκατον ἕκτον. Καὶ τοῦ μὲν Σιναϊτικοῦ δὲν ἔχω ἀπόγραφον. Εὔτυχήσας δὲ νὰ λάβω τῷ 1888 ἀπόγραφον τοῦ τῆς Πετρουπόλεως, γενόμενον χάριν ἐμοῦ ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ πόλει ἔκείνη μακαρίτου καθηγητοῦ Γαβριὴλ Δεστούνη, ἔκδιδω τὸν Ὁρισμὸν κατωτέρῳ ἐξ ἀντιβολῆς τοῦ κώδικος ἔκείνου (Π) πρὸς τὴν ἐκ τοῦ Κουβαρᾶ ἔκδοσιν τοῦ Αινιάνος ἐν τῇ Ἀθηνᾷ (Κ), τὴν τοῦ Μουστοξύδου (Μ) καὶ τὴν τοῦ Ἀραβαντινοῦ (Α).

‘Ορισμὸς ὅνπερ ἔστειλεν ὁ Σινάν πασιας ὁ τοῦ σουλτάνου Μουράτ Βεζύρης εἰς τὰ Ἰωάννινα ἐπὶ ἔτους „επολη“.

Τῆς κεφαλῆς τῶν κεφαλάδων καὶ αὐθίντου πάσῃς Δύσεως τοῦ

¹ Ἀθηνᾶς σ. 118 κ. Ι.

² Ἑλληνομυθισμῶν σ. 576 κ. Ι.

³ Ἀραβαντινοῦ Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου Τόμ. Β' σ. 315 κ. Ι.

⁴ Τόμ. Γ' σ. 282 κ. Ι.

⁵ *Gardthausen Catalogus codicium graecorum Sinaiticorum. En Asyphia. 1886* σ. 233.

‘Η ἐπιγραφὴ ἐν τῷ ΚΠ καὶ ἐν τῷ Σιναϊτικῷ κώδικι (Σ): λείπει ΜΑ τ. Σινάν Ηγραφας: σιναν Π: Σιναν Σ: Σινάν Κ πασίας Π: πασίας Σ: Πασσιάς Κ

βεζύρος Κ: βεζύρος ΣΚ ἔτους ΠΣ: τοῦ ἔτους Κ „εφάλη“ ΠΚ
„εθλη“ Σ κατὰ Gardthausen: „ετλη“ Κ

1. δύσεως ΚΜΑ: δύσεως διαγεγραμμένον καὶ γεγραμμένον κάλιν καλλιγραφεῖτερον ἄνωθεν Π

Σινάν πασία ὄρισμός και γαιρετισμός εἰς τὸν πανιερώτατον μητροπολίτην τῶν Ἰωαννίνων και εἰς τοὺς ἐντιμοτάτους ἀρχοντας, τὸν τε καπετάνον Στρατηγόπουλον και τὸν υἱὸν τοῦ καπετάνου τὸν χρήστον Παῦλον και εἰς τὸν πρωτοστράτορα τὸν Μπουζάσθον και εἰς τὸν πρωτασπιρῆτα τὸν Στανίτζην και εἰς τοὺς λοιποὺς ἀρχοντας τῶν Ἰωαννίνων μικρούς τα καὶ μεγάλους.

Νὰ ξέρετε δτι μᾶς ἔστειλεν ὁ μέγας αὐθέντης νὰ παραλάβωμεν τοῦ δουκα τὸν τόπον και τὰ κάστρη του. Και φρισέν μας γοῦν οὐτως δτι ὅποιον κάστρον και χώρα προσκυνήσει μὲ τὸ καλὸν νὰ μηδὲν ἔχῃ κανέναν φόβον, οὔτε κακὸν, οὔτε κουρσεμὸν, ἀλλ' οὔτε κανέναν 10 χαλάσμόν και ὅποιον κάστρον και χώρα δὲν προσκυνήσει, φρισε νὰ τὰ καταλύσω και νὰ τὰ χαλάσω ἐκ θεμελίων, ὥσπερ ἐποίησα και τὴν Θισσαλονίκην. Διὰ τοῦτο γράφω σας και λέγω, δτι νὰ προσκυνήσετε μὲ τὸ καλὸν και μηδὲν πλανηθῆτε εἰς τῶν Φραγκῶν τὰ λόγια, δτι τίποτε δὲν σας θέλουν ώφελόσει, πλὴν θέλουν σας χαλάσει, καθὼς 15

1. Σινάν ΜΑ: Σινάν Κ; συναν ΙΙ πασία ΙΙ: Πασσιά ΚΜ: Πασσά Α 2. τῶν ΚΜΑ: λείπει ΙΙ ἀρχοντας ΚΜΑ: ἀρχοντες ΙΙ

3. καπετάν ΙΙ: καπετάν ΚΜΑ τὸν κῦρ ΠΚΜ: κῦρ Α

5. πρωτοστράτορα ΙΙ: πρωτομάστορα ΚΜ: πρωτομάστορα Α μπουζάσθον ΙΙ: Μπουζάσθον ΚΜ: Βουζάσθον Α 4-5. πρωτασπιρῆτις ἔγραψε: πρωτασικόπη ΙΙ: Πρωτασικόπην Κ: Πρωτασικόπην Μ: πρωτασικόπην Α 5. τὸν ΙΙ: λείπει ΚΜΑ Στανίτζην Α: στανίτζη ΙΙ: Στανίτζαν ΚΜ 6. μικρούς τε ΠΚΑ: μικρούς Μ 7. νὰ (δις). ΚΜΑ: νὰ ΙΙ ήξεύρετε ΚΜ: ήξεύρετε ΙΙ: ήξεύροτε Α ἔστειλεν ΚΜΑ: ἔστιλεν ΙΙ αὐθέντης ΚΜΑ: αὐθέντης ΙΙ παραλάβωμεν Α: παραλάβομεν ΙΙ: περιλαβωμεν ΚΜ 8. δούκα ΜΑ: δούκα ΠΚ κάστρον ἔγραψε: κάστροι ΙΙ: κάστρα ΚΜΑ 9. κάστρον ΚΜΑ: κάστρο ΙΙ

χώρα ΚΜΑ: χώρα ΙΙ προσκυνήσει ΠΚΑ: προσκυνήση Μ νὰ ΚΜΑ: νὰ ΙΙ μηδὲν ΙΙ: μὴν ΚΜΑ: ἔχει ΙΙ 10 (δις). κανέναν ΙΙ: κάνενα ΚΑ: κάνενα Μ κακον ΙΙ: κακίαν ΚΜΑ κουρσεμον ΠΚΜ: κούρσευμα Α 11. κάστρον ΚΜΑ: κάστρο ΙΙ χώρα ΚΜΑ: χώρα ΙΙ προσκυνήσει ΚΑ: προσκυνηση ΙΙ: προσκυνήση Μ

ώριδεν ἔγραψε: ὠριδεν ΙΙ: ὠρισε ΚΜΑ 12. νὰ τὰ ἔγραψε: νατα ΙΙ: νὰ ΚΜΑ νὰ τὰ ΚΑ: νατα ΙΙ: νὰ το Μ 13-14. νὰ προσκυνήσετε ΚΜ: νὰ προσκυνησητε Α: ναπροσκυνησεται ΙΙ 14. μηδὲν ΙΙ: να μὴ ΚΜΑ Φραγκῶν Μ: φραγγῶν ΠΚ: Φράγκων Α 15. δέν σας ΙΙ: δέν σας ΚΜΑ ώφελησει ΚΑ: ώφεληση ΙΙ. ώφεληση Μ σας ΙΙ: σας ΚΜΑ χαλάσει ΠΚΑ: χαλάση Μ

έγχλασσαν καὶ τοὺς Θεσσαλονικαίους. Καὶ ἐνεκεν τούτου ὄμνύω σας εἰς τὸν θεὸν τοῦ αὐτῶν καὶ τὸν προφήτην Μωάμεθ καὶ εἰς τὰ ἑπτά μουσάφια καὶ εἰς τοὺς ρεδ̄ χιλιάδες προφήτας τοῦ θεοῦ καὶ εἰς τὴν ψυχὴν μου καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν μου καὶ εἰς τὸ σπαθί ὃποῦ ζώνομαι, 5 ὅτι νχ μηδὲν ἔχετε κανέναν φόβον, μήτε αἰγυμαλωτισμὸν, μήτε πιασμὸν παιδίων, μήτε ἐκκλησίας νὰ χαλάσωμεν, μήτε μασγίδι νὰ ποιήσωμεν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐκκλησίαις σας νὰ σημαίνουν, καθὼς ἔχουν συνήθειαν. Ὁ μητροπολίτης νὰ ἔχῃ τὴν χρίσιν του τὴν ῥωμαϊκὴν καὶ ὅλα του τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα. Οι ἀρχοντες ὅσοι ἔχουν τι-
10 μάρια πᾶλιν νὰ τὰ ἔχουσι τὰ γονικά τους, τὰ ὑποστατικά τους καὶ τὰ πράγματά τους ὅλα νὰ τὰ ἔχουν χωρὶς τινὸς λόγου. Καὶ ἀλλα
15 εἴ τι ζητήματα θέλετε ζητήσει νὰ σᾶς τὰ δώσωμεν. Εἰ δὲ καὶ σταθῆτε παισματικοὶ καὶ δὲν προσκυνήσαστε μὲ τὸ καλὸν, νὰ ἡξεύρετε, δτι,
ῶςπερ ἐδιαγουμίσαμεν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἐχαλάσσαμεν ταῖς ἐκκλη-
σίαις, καὶ ἐρημώσαμεν καὶ ἀφανίσαμεν τὰ πάντα, οὕτως θέλομεν χα-
λάσσει καὶ ἐσᾶς καὶ τὰ πράγματά σας, καὶ τὸ κρέμα νὰ τὸ γυρέψῃ ὁ
θεὸς ἀπ' ἐσᾶς.

1. Θεσσαλονικαίους Π: Θεσσαλονικεῖς ΚΜΑ ἔνεκεν ΠΚΜ: ἔνεκα Α
δύνω ΚΜ: δύνω Α: δύνεω Π 2. εἰς Α: λέπει ΠΚΜ 3. ὥρδ Π:
ρώδ Κ: ρώδ' Μ: ρήρδ Α χιλιάδες Η: χιλιάδας ΚΜ: λέπει: Α προ-
φήταις ΚΜΑ: προφῆταις Η 3-4. καὶ εἰς τὴν κεφολὴν μου ΚΑ: λέ-
πουσι Μ 5. νὰ ΚΜΑ: να Π μηδὲν ἔγραψαι: μὴ-δὲν (=μηδὲν) Η: μὴν
ΚΜΑ ἔχετε ΗΚΜ: ἔχητε Α κανέναν Η: κανέναν Μ: κανένα Κ: κα-
νένα Λ 6. παιδίων-χαλάσωμεν Π: λείπουσι ΚΜΑ νὰ ἔγραψαι: να Η
μασγίδι σημαίνει τζαμίον καὶ δχι παιδοσυλλεξίαν, ὡς σημειώνει ὁ Α (καὶ) 7.
νὰ ΚΜΑ: να Π 7. αἱ ΗΚΜ: ἢ Α ἐκκλησίαις ΠΜΑ: ἐκκλησίαι Κ
8. μητροπολίτης ΠΚΜ: δεσπότης Α ἔχη ΚΜΑ: ἔχει Π 9(καὶ 11). δᾶ
ΚΜΑ: δᾶλα Π του ΚΜΑ: λέπει Π 10. τὰ ΠΚΑ: λέπει Μ ἔχουσι
Η: ἔχωσι ΚΜΑ 11. χωρὶς τινὸς ΠΚ: χωρὶς τινὸς ΜΑ 12. εἴ τι ζητή-
ματα θέλετε ζητήσει (ζητήσοι) Π: δ, τι ζητήσετε ΚΜ: δ, τι ζητεῖτε Α
νὰ σᾶς ΚΜΑ: νασάς Π 13. πειθαρτικοί Α: πειθαρτικά ΠΚΜ
προσκυνήσετε ΗΚΜ: προσκυνήσητε Α νὰ ΚΜΑ: να Π ἀξεύρε-
τε: πξεύρεται Π: ἀξεύρητε Α 14. ἐδιαγουμίσαμεν ΚΜΑ: ἐδιαγουμί-
σαμεν

τίσαμεν ΙΙ Θεσσαλονίκην ΚΜΑ: Θεσσαλονίκην 15. ἀφανίσαμεν ΠΚΜ:
ἀφανίσαμεν Α οὕτως Π: οὕτω ΚΜΑ θέλομεν ΚΜΑ: θέλομεν ΙΙ
χαλίδει ΚΛ: χαλάσθη Π: χαλάσθη Μ έσας ΚΜΑ: έσας Π 16. κρί-
μα Π: κρίμα ΚΜΑ γυρεύσῃ ίγραφα: γυρεύσῃ ΚΜΑ ἀπ' Π: ἀπό ΚΜΑ

Περὶ δὲ τοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Μουράτ, Μωάμεθ τοῦ Πορθητοῦ, δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος σχεδὸν νέποφανθῶμεν, δτὶ δὲ σουλτάνος αὐτοῦ, περὶ οὗ μαρτυρεῖται, δτὶ ἡτο πολύγλωσσος, ἔγινωσκε καὶ τὴν Ἑλληνικήν. Εἶχε δὲ ἄλλως δὲ Μωάμεθ καὶ γραμματεῖς Ἐλληνας, καθ' ἄ καὶ Ἰταλούς. Τῶν Ἰταλῶν δὲ τούτων γραμματέων μνημονεύομεν τοῦ λογίου Ἀγκωνίτου ἐμπόρου Κυριακοῦ, τοῦ γνωστοτάτου ἐκ τῶν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας περιηγήσεων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐπιγραφῶν αὐλλογῶν. Οὗτος εἶνε δὲ Κυρίτης δὲ μνημονευόμενος ἐν τινὶ πρὸς τὸν Μωάμεθ ἐπιστολῇ τοῦ Φραγκίσκου Φιλέλφου, γραφείση ἐκ Μεδιολάνων τῷ 1454¹. Εἰς δὲ τῶν Βενετῶν τῶν γραφάντων περὶ τῆς πολιορκίας καὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δὲ Ζορζο (Γεώργιος) Dolfin, μαρτυρεῖ, δτὶ Κυριακὸς δὲ Ἀγκωνίτης εύρισκετο πάντοτε παρὰ τῷ σουλτάνῳ, εἰς δν ἀνεγίνωσκε καθ' ἐκάστην ρωμαϊκὰς καὶ ἄλλας ιστορίας². Καὶ περὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Κυριακοῦ θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, δτὶ ἔχρησίμευεν εἰς τὸν Μωάμεθ διὰ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοῦ ἀλληλογραφίαν, ἀτε ἀριστα γινώσκων τὴν γλῶσσαν ταύτην. Ἀλλ' δὲ σουλτάνος εἶχεν, ὡς εἴπομεν, καὶ Ἐλληνας γραμματεῖς, ὧν γινώσκομεν τὸν Ἰμβριον Κριτόβουλον, αὐτὸν ἐκεῖνον, δεστὶς ἔγραψεν Ἑλληνιστὶ τὸν βίον καὶ τὴν ιστορίαν τοῦ σουλτάνου εἰς πέντε βιβλία, μιμούμενος ὅρος θουκυδίδειον.

Τοῦ Μωάμεθ ἔχομεν Ἑλληνιστὶ γεγραμμένον ἐν πρώτοις γράμμα ἔχον δλῶς ιδιάζουσαν σημασίαν. Εἶνε δὲ τοῦτο ἡ συνθήκη αὐτοῦ μετὰ τῶν Γενουηνσίων τοῦ Γαλατᾶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ κάτοικοι τοῦ Γαλατᾶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς τῆς βασιλευούσης, παραδώσαντες

¹ "Ex. Dethier iv τοις Monumenta Hungariae historica. Scriptores Tόμ. KB' μέρ. 6' σ. 640.

² Ogni di si fa lezer historie romane e de altri da un compagno detto Chiriae d'Ancona et da un altro Italo. Dolfin παρὰ τῷ Dethier ἐνθ' ἀν. σ. 640 σημ. 6. Περὶ τοῦ Κυριακοῦ ὡς γράψαντος τὰς Ἑλληνικὰς ὑποθέσεις τῶν βιβλίων τοῦ Κριτόβουλου ἰστις Dethier iv^θ ἀν. Τόμ. ΚΑ' μέρ. σ' σ. 249 ἐν σημ. καὶ σ. 250.

τὰς κλειδάς του προστείου τούτου εἰς τὸν Ζαγανὸν πασσᾶν, τὸν μέγαν βεζύρην καὶ χρηστὴν τοῦ Μωάμεθ, ἔτυχον παρὰ τῶν νικητῶν μεγάλης ἐπιεικείας καὶ κατώρθωσαν νάξιωθῶσι παρὰ τοῦ σουλτάνου διαφόρων προνομίων, ἀναγραφομένων ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος γράμματι. Τὸ δὲ κείμενον αὐτοῦ ἔξεδωκε τὸ πρώτον ἡ Hammer, εὑρὼν αὐτὸν μεταξὺ τῶν Ἕγγράφων τοῦ βαρώνου Αντωνίου Τέστα ἐν τῷ Πέραν¹. Οἱ ἐκδότης δὲν λέγει, ἀν τὸ παρὰ τῷ Τέστα εὑρισκόμενον Ἕγγραφον εἴνε τὸ πρωτότυπον· ἀλλ᾽ ἐκ τῆς σημειώσεως, ἣν προσθέτει, δτὶ ἐν τέλει αὐτοῦ ἦσαν προστεθεῖμένα ἀραβιστὶ τὰ ἑξῆς «Ἐγράψη κατὰ τὰς τελευταῖς δέκα ἡμέρας τοῦ Τζεμαζίούλ-αχίρ 847, ἐν τῇ θεοσώστῳ Κωνσταντινουπόλει» καὶ δτὶ ἐφερεν ὅμοιας ἀραβιστὶ τὴν ὑπογραφὴν «Οἱ ἀτυχῆς Ζαγανὸς», δικαιούμεθα νὰ εἰκάσωμεν, δτὶ πιθανῶς πρόκειται περὶ τοῦ πρωτοτύπου.

Ἐχει δὲ τὸ γράμμα τοῦτο τοῦ Μωάμεθ ὡδε-

Ἐγὼ ὁ μέγας αὐθίντης καὶ μέγας ἀμυρᾶς σουλτάνος ὁ Μεχμέτ μπίνης, ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου αὐθίντου καὶ μεγάλου ἀμυρᾶ σουλτάνου τοῦ Μουράτ μπίνη.

Ομνύω εἰς τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ εἰς τὸν μέγαν 5 ἥμιν προφήτην τὸν Μωάμεθ καὶ εἰς τὰ ἑπτὰ μουσάρια ὃπου ἔχομεν καὶ ὄμολογοῦμεν, καὶ εἰς τοὺς ρκδ' χιλιάδας προφήτας τοῦ θεοῦ, καὶ πρὸς τὴν ψυχὴν τοῦ πάππου μου καὶ τοῦ πατρός μου, καὶ πρὸς εἰατὸν καὶ πρὸς τὰ παιδία μου καὶ εἰς τὸ σπαθί ὃπου ζώνομαι.

Ἐπειδὴ ἴστειλαν οἱ καθολικοὶ ἄρχοντες τοῦ Γαλατᾶ πρὸς τὴν πόρ-
10 ταν τῆς αὐθεντείας μου τοὺς τετιμημένους ἄρχοντες, τὸν κύριον Μπαπιλῶν Παραβᾶν καὶ τὸν κύριον Μαρκέζον Δριφάγκην καὶ τὸν δραγομάνον τῶν Νικόλαον Πελατζόνην, καὶ ἐπρεσκύνησαν τὴν βασι-

¹ Hammer Geschichte des osmanischen Reiches. Ἐν Πίστη. 1827. Τόμ. A' σ. 675 κ. Ι. Ἐξ αὐτοῦ δὲ παρελήφθη εἰς τὰ τοῦ Miklosich καὶ Müller Acta et diplomata. Ἐν Βιέννῃ 1865 σ. 287 κ. Ι. Μνεία δ' αὐτοῦ γίνεται καὶ παρὰ τῷ Κ. Κούμα ('Ιστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Ἐν Βιέννῃ 1830. Τόμ. Z' σ. 372). Τελευταῖς δ' ἴστορις αὐτοῦ εἴνε ἡ παρὰ τοῦ Άλ. Πασπάτη (Πολιορκία καὶ ἀλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν Ἀθηναῖς. 1890 σ. 205 κ. Ι.).

λείαν μου, καὶ ἴδειθησαν τῆς αὐθεντείας μου, καὶ νὰ ἔχουν τὰς νομὰς κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ καθόλου τόπου τῆς αὐθεντείας μου· νὰ [μὴ] χαλάσω τὸ κατέρον τῶν, αὐτοὶ δὲ νὰ ἔχουν τὰ πράγματά των καὶ τὰ ὄσπρητά των καὶ τὰ μαγαζία τῶν καὶ τὰ ἀμπέλια τῶν καὶ τοὺς μύλους τῶν καὶ τὰ κεράβια τῶν καὶ τὰς βάρκας τῶν καὶ τὰς πρα- 5 γματείας τῶν ὅλας, καὶ τὰς γυναικάς τῶν καὶ τὰ παιδιά τῶν εἰς τὸ Θελημά των, καὶ νὰ πωλοῦν τὰς πραγματείας τῶν ἐλεύθερα, καθὼς ὅλος ὁ τόπος τῆς αὐθεντείας μου, νὰ πηγαίνουν καὶ νὰ ἐρχονται ἐλεύθερα διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης καὶ κουμέρκιον νὰ μὴ διδουν, μήτε φτιαστικὸν, εἰμὴ νὰ δίδουν χαράτζιον, ὡς καθὼς είναι 10 ὅλος ὁ τόπος τῆς αὐθεντείας μου· οἱ αὐτοὶ νόμοι καὶ συνήθειαι νὰ είναι οἱ αὐτοὶ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἐμπροσθεν, καὶ νὰ τοὺς ἔχω ἀκριβοὺς καὶ νὰ τοὺς διαφεντεύω, ὡς καθὼς διαφεντεύω τὸ πρόξωπόν μου ὅλον.

Τας ἐκκλησίας των νὰ τὰς ἔχουν καὶ νὰ τὰς φάλλουν, μόνον κα-
μπάναις καὶ σημαντήρια νὰ μηδὲν χτυποῦν, ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας μα- 15
διον νὰ μὴ ζητήσω μηδὲ αύτοι νὰ ποιήσουν ἄλλας ἐκκλησίας. Οἱ πρα-
γματευτάδες τῶν Γενουβέζων νὰ πηγαίνουν καὶ νὰ ἔρχωνται ἀλεύθερα,
νὰ ποιοῦν τὰς πραγματείας των, πατιδία ποτὲ εἰς γιανιτζάρους νὰ μὴ
πάρω, μήτε τινὰ νέον, μήτε Τούρκοι νὰ είναι εἰς τὸ μέσον των, ἀμὴ
νὰ είναι ἑξόχως, εἰ μὴ νὰ βάλῃ ἡ αὐθεντεία μου σκλάβον νὰ τοὺς 20
βλέπῃ· αύτοι δὲ οἱ Γαλατιανοὶ νὰ ἔχουν ἀδειαν νὰ βάλλουν πρωτό-
γηρον εἰς τὸ μέσον των διὰ νὰ διορθώνῃ τὰς δουλείας ὅπου ἔχουν οἱ
πραγματευτάδες. Γιανιτζάροι καὶ σκλάβοι νὰ μηδὲν κονεύουν εἰς τὰ
ὅσπητια των· τὰ κουμέρια, ὅποι χρεωστοῦν, νὰ τὰ μαζώξουν· ἔχουν
καὶ χρέος ἀπερνῶντες τὰ ὅσα ἑώρασαν, ἔχουν τὴν ἀδειαν νὰ τὰ μα- 25
ζώξουν ἀπὸ τὴν μέσην τους, διὰ νὰ εῦγουν ἀπὸ τὸ χρέος. Οἱ ἀρ-
χοῦτες καὶ οἱ πραγματευτάδες τῶν νὰ μηδὲν ἀγγαρεύωνται. Οἱ πρα-
γματευτάδες τῶν Γενουβέζων νὰ ἔχουν ἀδειαν νὰ πηγαίνουν καὶ νὰ

3. [μή] χαλάσω Μ (=Miki), - Müller); χαλάσω Η (=Hammer) Π (=Πασπάτης) 10. φτιαστικόν ΗΜ: φθιαρτικόν ή τῷ ἴγγράρῳ κατὰ Η: υῖστατικόν (ι) κατὰ Π 11. δλος ΜΠ: λίπει Μ 20. εἰ μὴ Π: εἴμπτα Η; εἰ μὲ τὰ Μ 21-22. πρωτόγυρον ΗΜ: πρωτόγερον Π 22. τὰς δουλειαὶς ΗΜ: ταῖς δουλειαὶς Π 23. Γιανιτζάροι ΗΜ: Γενιτζάροι Π 24. μαζώσουν ΗΜ: μαζώνουν Π 25. ἔξωδευσαν Ἡραφά: ἔξδευσαν ΗΜΠ 25-26. ἔχουν-μαζώξουν ΗΜ: λίπουσι Π 26. εἴγουν ΜΠ: δγουν Η

ἔρχωνται καὶ νὰ δίδουν κουμέρκιον κατὰ τοὺς νόμους καὶ συνήθειαν.

Ἐγράφη τὸ παρὸν ὄρκωματικὸν, καὶ ὅμοσεν ἡ αὐθεντεία μου ἐν ἔτει .¹ οὐδέποτε απὸ κτίσιας κόσμου, Ἐγύρας ἴτος ὧνζ'.

Τοῦ ἐγγράφου τούτου τὴν γνησιότητα προσεπάθησε νάμφισ-
σητήσῃ διὰ μακρῶν ὁ Ἀλ. Πασπάτης². Καὶ οἱ μὲν δύο ἐσω-
τερικοὶ λόγοι, ἐφ' ᾧ στηρίζει τὴν ἀπόρριψιν αὐτοῦ δὲν εἰν-
δέιοι λόγου, τὸ δὲ γεγονός, δτὶ οὔτε ὁ Sauli ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν
Γενουηνσίων τοῦ Γαλατᾶ ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ γράμματο-
τούτου, οὔτε δ' ἐν τῷ Διπλωματικῷ κώδικι τῶν λιγυστικῶν
ἀποικιῶν δημοσιεύεται³, δὲν ἀρκεῖ πρὸς νόθευσιν αὐτοῦ. Σήμα
σιαν θὰ εἶχεν, ἂν ἐν ταῖς ειρημέναις συγγραφαῖς ἐμνημονεύετ-
τὸ ἐγγράφον καὶ ἀπεκρούνετο ἡ γνησιότης αὐτοῦ· ἡ δὲ τελεί-
αύτοῦ παράλειψις δύναται νάποδοθῆ εἰς ἀβλεψίαν τῶν ἑκδοτῶν
ἔνεκα τῆς ἐν ταῖς σημειώσεσι τῆς συγγραφῆς τοῦ Hammer
κατακρύψεως τοῦ ἐγγράφου. Καὶ προσθέτει μὲν ὁ Πασπάτη
τὸ χειρόγραφον τοῦτο εἶδον καὶ ἔγω. Φρονῶ δτὶ εἶναι ἐπιδε
ξίου γραφέως πλαισιογράφημα⁴. ἀλλὰ δὲν εἴμεθα καν βέβαιο
ἄν τὸ ἐγγράφον δπερ εἶδε, κτῆμα ἐπισήμου τινὸς οἰκογενεία
ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἢτο αὐτὸ τὸ παρὰ τῷ Τέστα ἀποκεί-
μενον ἀλλοτε ἡ ἀντίγραφον αὐτοῦ, ὡς μᾶλλον δυνάμεθα νάπο
δεχθῶμεν ἔνεκά τινων ἀξιῶν λόγου διαφορῶν ἀπὸ τῆς παρ-
τῷ Hammer ἐκδόσεως, ἀς περιελάβομεν ἀνωτέρω ἐν ὑποση-
μειώσει. Ἀλλως δὲ ὁ τάλλα πολυμαθέστατος Πασπάτης δὲ
διεκρίνετο ἐπὶ παλαιογραφικαῖς γνώσεσιν.

'Αλλ' ἡ γνησιότης τοῦ ἐγγράφου τούτου ὑποστηρίζεται με
γάλως ὑπὸ τοῦ γεγονότος, δτὶ αὐτὴν ταύτην τὴν συνθήκη

2. ὕμοσεν Η: ὕμωσεν ΗΜ 3. οὐδέποτε Μ: 6961 Η: 1961 Π ὧνζ' Η
857 ΗΠ

¹ Πολιορκία καὶ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὁθωμανῶν ἐν ἔτει 1453.
Ἐν Ἀθήναις, 1890 σ. 205 κ. ἐ.

² Γίνεται δρώς παρ' αὐτῷ λόγος περὶ προνομίων τοῦ Μιάμεθ χορηγηθέντων ε-
τοῖς Γενουηνοῖς. Ιδε Sauli Colonia dei Genovesi in Galata. Τόμ. Β' σ. 175

³ Πασπάτης ίνθ' ἀν. 205 καὶ 207 κ. ἐ.

εύρισκομεν σχεδὸν αὐτολεξεῖ πάρα τῷ Βενετῷ χρονογράφῳ τῆς ἀλώσεως Zorzo Dolfin, ἔχουσαν αὕτω.

Io, grande Signor et grande amiraglio, Soldan Maumeto, figlio del grande Signor et grande armirajio, sultan Muratbei, Juro in Dio del cielo et de la terra, et nel grande profeta nostro Macometto, et ne li septe precepti che hauemo et confessemo noi musulmani, et in cento et uentitremillia profeti de Dio, et in anima del mio auo, et padre mio, et in uita mia, et in uita de mie fioli, et in lo gladio che tengo. Da poi che han mandato tutti li nobili de Galat(e)a-Pera a la porta de la mia Signoria li honorabili gentilhomini M. Babilan Palauixin, et marchio di Franchi, et suo interprete Nicoloso Pauizon, a inclinarsse a la mia Signoria, et sottometterse esser mie servi. Et che habiano ogni consuetudine et costume da tutti i loci de mia Signoria, et gouernar el castello suo Pera. Et che essi habiano tutti li suo beni, caxe, magazeni, uigne, molini, tutte sue naue, barche et tutte mercantie, et tutte sue donne, fioli, et serui, in sua uoluntà. Et possano far ogni sua mercantia libera, sicome fano in tutti li luogi de la mia Signoria, et possano andar et uegnir per terra et per mar, et comerchi non pagar, saluo solo el caragio, si come pagano tutti li luogi de la mia Signoria, cum la usanza consueta siano etiam questi hora, et per lo auignir a mi charrisimi. Et questi diffendero, come li altri luoghi mei.

Tutte sue chiesie habieno, et canteno et tamen capmane et simandirio non sone, et de le chiesie sue sinagoge non faro. Ne etiam questi faciano altre chiesie. Li mercanti soi Genoesi, uegna et partase liberi cum sue mercantie, et fioli soi, et quelli mai per Janizari non toro senza uoluntà sua, nè che Turchi staga, cum loro, in fra loro, ma stagano separati. Et la mia Signoria, mettera el schiauo in sua custodia. Et che Perensi habia libertà metter gubernator in fra loro, che gouerni le cause de suo mercadanti. Axapi et schiaui non habitarano in le caxe loro.

Dacij, che doueano hauer da principio, scoder possano, et possano scoder le spexe fatte òn le fosse sue, et de altroue fatte in fra loro. Et i nobili mercadanti soi Genoexi habia libertà de uegnir et ritornar cum merce sue, et pagar i dacij soi, si come è de consuetudine sua.

Scripto el presente priuilegio jurato in l'anno sexto de la mia Signoria, 6 millia 9 cento et sesanta uno, indicione prima, del mese de mazo di uintinoue, marti, damatina in Constantinopoli¹.

Η παραβολὴ τοῦ ἐν βενετικῇ διαλέκτῳ κειμένου τούτου πρὸς τὸ ἑλληνικὸν παρουσιάζει δῆλως ἑλαχίστας διαφορὰς, ὡν αἱ χυριώτεραι περὶ τὰ ἀκριβέστερον παρὰ τῷ Dolfin παραδεδομένα ὄνόματα τῶν Γενουηνσίων πρέσβεων καὶ τὴν ἐν τέλει λεπτομερεστέραν ἡμερομηνίαν. Ἀξιον δὲ σημειώσεως εἶνε τοῦτο, ὅτι ἀνάλογοι πρὸς τὰς ἐν τῷ ἑλληνικῷ κειμένῳ παραφθορὰς τῶν ὄνομάτων τῶν Γενουηνσίων πρέσβεων εἶνε αἱ ἐν τῷ τουρκικῷ κειμένῳ τῆς ἀνανεώσεως τῆς συνθήκης ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Ἀχμέτ Α' τῷ 1612. Καὶ ἐν αὐτῷ ὁ μὲν Παλλαβιτίνης εὑρίσκεται παρεφθαρμένος εἰς Περαβιζίν, τοῦθ' ὅπερ καθὼς καὶ τὸ Παραβᾶς εἶνε παραφθορὰ τοῦ γνησίου ὄνόματος, ὁ δὲ marchio di Franchi ὁ ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔγγράφῳ ὄνομαζόμενος μαρκέζος Δριφάγχης καλεῖται ἐν τῷ ἔγγράφῳ τοῦ Ἀχμέτ Φράγκος, ὁ δὲ Νικόλαος Πελατζόνης τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, ὁ Nicoloso Pauizon τοῦ βενετικοῦ, ὄνομάζεται ἐν τῷ τουρκικῷ Nico Doso Papucio².

Διὰ δὲ τῆς παρὰ τῷ Dolfin διασώσεως τοῦ ταύτοσήμου τούτου κειμένου καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Ἀχμέτ ἀνανεώσεως τῆς αὐτῆς συνθήκης πρὸς τοὺς ἐν τῷ Γαλατᾷ Γενουηνσίους αἴρεται πᾶσα ἀμφιβολία περὶ νοθείας τοῦ Ὁρχωμοτικοῦ τοῦ

¹ Παρὰ Dethier iv τοῖς Monumenta Hungariae historica Tόμ. ΕΒ' μέρ. α' σ. 1040 x. I.

² "Idee Hammer Geschichte des osmanischen Reiches, Tόμ. A' σ. 677 σημ. b-d.

Μωάμεθ, καίπερ μὴ τηρηθέντος ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Dolfin¹ Ἐπὶ τούτοις δ' ἐν μόνον ὑπολείπεται ζήτημα, ἂν τὸ πρωτότυπον ἡτο τουρκιστὶ γεγραμμένον, μεταφράσεις δ' αὐτοῦ εἴνε τὸ βενετικὸν καὶ τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ἢ ἂν πρωτότυπον κείμενον εἴνε τὸ ἑλληνικὸν, τὸ δὲ βενετικὸν μετεφράσθη ἐξ αὐτοῦ. Πρὸς ἐπίλυσιν δὲ τοῦ ζητήματος τούτου μεγάλως ἥθελε συμβάλλει ἡ εὑρεσίς καὶ μελέτη τοῦ κειμένου, ἐξ οὗ ἔξεδοθη τὸ ἔγγραφον ὑπὸ τοῦ Hammer, ἐπειδὴ ἀγνοοῦμεν εἰς τίνα αἰώνα τοῦτο ἀνέρχεται καὶ ἂν ἡτο αὐτὸ τὸ πρωτότυπον τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰώνος ἢ ἀντίγραφον μεταγενέστερον.

Εύτυχῶς αὐτὸ τὸ ἔγγραφον διπερ εἶχεν ὑπ' ὅψιν ὁ Hammer περιεσώθη, περιελθὼν ἀπὸ πολλοῦ εἰς τὸν ἀντιστράτηγον κ. Τιμολέοντα Βάσσον, οὗ ἡ σύζυγος εἴνε θυγάτηρ τοῦ ἄλλοτ' ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ τῆς Αύστριας βαρώνου Ἐρρίκου Τέστα, υἱοῦ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀντωνίου Τέστα, ἐλκοντος ἀρχῆθεν τὸ γένος ἐκ Γενούης. Ἀπόκειται δὲ νῦν παρὰ τῷ ἐν Παρισίοις ἔξαδελφῷ τῆς κ. Βάσσου Ἀλφρέδῳ Τέστᾳ μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τῆς ἀναγεώσεως τῆς συνθήκης ὑπὸ τοῦ σουλτάνου 'Αχμέτ Α'. Καὶ μ' ἔβεβαίωσε μὲν δὲ κ. Βάσσος, δτι, καθ' ἀ θετικῶς ἐνθυμεῖται, ἀμφότερα εἴνε τὰ πρωτότυπα, ἀλλ' οὐχ ἡττον ἐπιφυλάσσομαι νὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο μετὰ τὴν αὐτοφίαν αὐτῶν. Ὁπωςδήποτε δὲ, ἂν κρίνω ἐξ ἀντιγράφου τοῦ γράμματος τοῦ Μωάμεθ, ἀποκειμένου παρὰ τῷ κ. Βάσσῳ, οὗ θεωρῶ πρόωρον τὴν χρῆσιν, τοῦτο ἔχει μεγάλας διαφορὰς ἀπὸ τῶν γενομένων μέχρι τοῦδε' ἐκδόσεων.

Ἄξια σημειώσεως εἴνε ἐν τῷ ἔγγράφῳ τούτῳ ἡ ὁμοιότης τοῦ ἐν ἀρχῇ δρκου πρὸς τὸν ἐν τῷ Ὁρισμῷ τοῦ Σινὰν πασσᾶ. Ἄν δὲ ἀποδειχθῇ, δτι τὸ ἑλληνικὸν εἴνε τὸ πρωτότυπον κείμενον, ἀξιον λόγου εἴνε τὸ γεγονός, δτι ἔξακολουθεῖ παρὰ τοῖς Τούρκοις ἡ χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἐν ταῖς σχέσεσι πρὸς Λατίνους, καθ' ἀ εἰδομεν περὶ τῶν Σελδσουκιδῶν, ἐπιστελλόντων

¹ Lo qual suo priuilegio jurato, mai ha obseruato. "Ενθ" ἀν. σ. 1042. ¶ 118.

πρὸς τοὺς Λουσινιανούς. Τοῦτ' αὐτὸν δὲ βλέπομεν καὶ ἐν ἄλλοις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων τοῦ Μωάμεθ.

Περιεσώθησαν δὲ τοιαῦτα πλὴν τοῦ ἀνωτέρω παρατεθέντος ἐννέα. Τούτων δύο μὲν σώζονται ἐν ἀντιγράφοις, ὡν τὸ ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Μελίτης¹, τὸ δὲ ἔτερον ἐν τοῖς τῆς Βενετίας². Τῶν δὲ λοιπῶν ἐπτὰ ἔχομεν αὐτὸν τὸ πρωτότυπον, διασωζόμενον ἐν τῷ μεγάλῳ ἀρχείῳ τῶν Φράρων ἐν Βενετίᾳ καὶ γεγραμμένον ἐπὶ πάγιος γάρτου, φέρον δὲ καὶ τὸν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ σουλτανοῦ Ὁρχάν ἐθίζόμενον τουρᾶν. Ἐν τῶν ἐγγράφων τούτων εἶνε προγενέστερον τῆς ἀλώσεως, ἀνερχόμενον «ἰς τὸ ἔτος 1451»· εἶνε δὲ συνθήκη μετὰ τοῦ μεγάλου μαγίστρου τῶν Ιωαννιτῶν τῆς Ρόδου Ἰωάννου δὲ Λαστίκ³. Δι' ἄλλου δέ τινος γράμματος τοῦ ἔτους 1454 ὁ σουλτάνος ἀποδέχεται τὴν ὑποταγὴν διαφόρων ἀρχόντων, οἵτινες, ἀν κρίνωμεν ἐκ τῶν οικογενειακῶν αὐτῶν ὄνομάτων, εἶνε ὡς τὸ πλεῖστον ἀρχηγοὶ πελοποννησιακῶν οἰκων⁴. «Ἀπαντα δὲ τὰ λοιπὰ ἑλληνικὰ γράμματα τοῦ Μωάμεθ εἶνε ἐπιστολαὶ αὐτοῦ πεμφθεῖσαι τῷ 1479, 1480 καὶ 1481 πρὸς τὸν δόγην Βενετίας Ἰωάννην Μοσενίγον καὶ συνθῆκαι μετ' αὐτοῦ ὅμολογηθεῖσαι, ἀναφερόμεναι εἰς τὰς σχέσεις τῆς ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς Βενετίας καὶ ρυθμίζουσαι τὰ δρια τῶν δύο κρατῶν καὶ τὴν ἐμπορίαν τῶν ὑπηκόων αὐτῶν. Ἐξεδόθησαν δὲ πάντα ἐν τῇ μεγάλῃ συλλογῇ τῶν Acta et diplomata τοῦ Miklosich καὶ Müller⁵ οἵτινες ὀρθῶς ἐκφράζουσι τὴν λύπην αὐτῶν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ πργενεστέρων ἑλληνικῶν πρωτοτύπων τῶν μετὰ τῆς Βενετίας

¹ Miklosich καὶ Müller Acta et diplomata. Ἐν Βιννη. 1865 Τόμ. Γ' σ. 286 κ. Ε.

² Αὐτόθι σ. 295 κ. Ε. Καὶ ἐν ἀντιγράφῳ ἐν τοῖς τοῦ αὐτοῦ ἀρχείου τῆς Βενετίας Commemoriali XVI 142 (νέος ἀστροφός 143), οὗ ἔχω ἀντίγραφον ὡς καὶ ἀπάντειν τῶν λοιπῶν ἐν τοῖς Commemoriali ἀντιγράφων ἑλληνικῶν γραμμάτων τῶν σουλτάνων.

³ Αὐτόθι σ. 286 κ. Ε.

⁴ Αὐτόθι σ. 290.

⁵ Αὐτόθι Τόμ. Γ' σ. 293 κ. Ε., 295 κ. Ε., 298, 298 κ. Ε., 302 κ. Ε., 306 κ. Ε.

συνθηκῶν τῶν σουλτάνων, ὡν μόνοι λατινικὰς μεταφράσεις ἔχομεν περισωζομένας.

Εἶναι δὲ τὰ γράμματα ταῦτα τοῦ Μωάμεθ γεγραμμένα ως τὸ πλεῖστον ἐν τῇ σημώδει, ἃς ἐπ' ίσης ἐποιεῖτο χρῆσιν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Μωάμεθ ἐν τῇ ἀνταποκρίσει αὐτοῦ μετὰ τῶν δεσποτῶν τῆς Γενουνῆς ἔτερος Μουσουλμάνος ἡγεμών, ὁ χᾶνος τῆς Κριμαϊκῆς Μεγκλιγιράης¹.

Τέλος δὲ ᾧδιον παρατηρήσεως εἶναι, δτι τῶν γραμμάτων τοῦ Μωάμεθ ἐν μὲν εἶνε δλῶς ἀχρόνιστον², τέσσαρα δὲ φέρουσι μόνον χρονολογίαν κατὰ Χριστιανούς³, τέσσαρα μηνολογίαν κατὶ χρονολογίαν κατὰ τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος⁴ καὶ μόνον ἐν ἔχει πρὸς τῇ τοιαύτῃ χρονολογίᾳ καὶ μηνολογίᾳν χρονολογίαν μωαμεθανικήν⁵.

"Οχι δὲ ὅλιγώτερα εἶνε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα τοῦ Βαγιαζίτ Β', τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Μωάμεθ, καὶ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βεζύρου, τοῦ Ἀχμέτ πασσᾶ, τινὰ μὲν ἐκδεδομένα ὑπὸ τοῦ Miklosich καὶ Müller, τινὰ δὲ ἀνέκδοτα καὶ ὑπ' ἔμοις ἐκγραφέντα, περὶ ὧν πάντων θέλω ίδια γράψει ἐν τινὶ τῶν προεχῶν τευχῶν τοῦ Νέου Ἐλληνομνήμονος, ἀτ' ἔχόντων περισσὴν σημασίαν, ιστορικήν τε καὶ γλωσσικήν.

Τινὰ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων τοῦ τε Μωάμεθ καὶ τοῦ Βαγιαζίτ εὑρηνται ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βενετίας οὐ μόνον ἐν πρωτοτύπῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀντιγράφοις, περιλαμβανομένοις ἐν τοῖς μεγάλοις βιβλίοις τῆς συλλογῆς τῶν Commemoriali. Τὰ δὲ ἀντίγραφα ταῦτα, ἀτιν' ἄλλως βρίθουσιν ως τὸ πλεῖστον δρογραφικῶν σφαλμάτων καὶ εἶνε γεγραμμένα πολὺ ἀμελέστερον τῶν πρωτοτύπων, ἀποδειχνύουσιν, δτι ἡ βενετικὴ κυβέρνησις

¹ Αὐτόθι Τόμ. Γ' σ. 292 κ. Ι.

² Αὐτόθι σ. 309 ἀρ. XVIII.

³ Αὐτόθι σ. 290 ἀρ. VII, σ. 295 ἀρ. XI, σ. 301 ἀρ. XVI, σ. 306 ἀρ. XVII.

⁴ Αὐτόθι σ. 287 ἀρ. IV, σ. 298 ἀρ. XI, καὶ XII, σ. 299 ἀρ. XIV.

⁵ Αὐτόθι σ. 288 ἀρ. V (ἡ πρὸς τοὺς Γενουνητοὺς τοῦ Πίραν ἀνωτέρω περισσεύσεις συνθήκη),

εἶχεν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῆς Ἐλλῆνας γραφεῖς.¹ Ήσαν δὲ πιθανῶς αὐτοὶ ἔκεινοι εἰς οὓς ἀνενετίθετο ἡ φροντὶς τῆς εἰς τὴν λατινικὴν ἢ τὴν Βενετικὴν διάλεκτον μεταφράσεως τῶν πρωτότυπων ἐλληνικῶν κειμένων. Τοιαῦται δὲ μεταφράσεις εὑρίσκονται ἐνίστε ἐν τοῖς *Commemoriali* προστεθειμέναι εἰς ἀντίγραφα τῶν πρωτοτύπων.

Μετὰ δὲ τὸν σουλτάνον Βαγιαζίτ οὐδὲς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Σελίμ Α', οὐ τῇ βοηθείᾳ τῶν γενιτσάρων ἐκθρονίσας τῷ 1512 τὸν πατέρα, ἔνηκολούθησεν ἐπιστέλλων ἐλληνικὰ γράμματα εἰς τὴν Βενετίαν. *Ἐχομεν δ'* αὐτοῦ δύο ἐπίσημα γράμματα ἐν δημώδει ἐλληνικῇ, ἀποσταλέντα πρὸς τὸν δόγην Λαυρέντιον τὸν Λορεδανὸν καὶ σωζόμενα ἐν πρωτοτύψῳ ἐν τοῖς Βενετικοῖς ἀρχείοις².

Ο δὲ σουλτάνος Σουλεϊμάν, οὐδὲς καὶ διάδοχος τοῦ Σελίμ, ἔνηκολούθησεν δημόσιως ἀλληλογραφῶν ἐλληνιστὶ πρὸς τοὺς Βενετοὺς ἐν δημώδει γλώσσῃ. Περιεσώθη δ' ἐν τοῖς βενετικοῖς ἀρχείοις τὸ πρωτότυπον γράμματος αὐτοῦ, σταλέντος ἐκ Βελιγραδίου τῷ 1529 πρὸς τὸν δόγην Ἀνδρέαν Γρίττην καὶ πραγματευόμενον περὶ τῶν στρατιῶν τοῦ σουλτάνου, ἐν αἷς καὶ ἡ ἐπὶ τὴν Βιέννην³. Ἐκ δὲ τῶν χρόνων τῆς ἀρχῆς τοῦ αὐτοῦ σουλτάνου ἔχομεν καὶ γράμμα, ὅπερ ἀπέστειλεν ἐλληνιστὶ πρὸς τὸν Βενετὸν βάσιλον καὶ πρεβεδούρον Κερκύρας Στέφανον Θεόπουλον (Τεορόλο) ο *Xουσεηρούμπεϊς φλαμπονδράριος Ἀγγελοκάστρου καὶ Ἀγίας Μαύρας, Βονδίζου καὶ Λευχάδος καὶ περιοχῆς δεσποτάτου τῆς Ι Ματου* 1539. Σώζεται δὲ καὶ τούτου τὸ πρωτότυπον ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βενετίας³.

Τέλος δὲ πεντήκοντα ἐπτά δλα ἔτη μετὰ τὸ πρὸς τὸν δόγην Γρίττην ἔγγραφον Σουλεϊμάν τοῦ μεγαλοπρεποῦς βλέπομεν τὸν

¹ Miklosich-Müller *Acta et diplomata* Τόμ. Γ' σ. 359 κ.ι., 360 κ.ι.

² Αὐτόθι σ. 361 κ. i. Πρεβλ. Joseph Müller *Ein griechisches Sendschreiben des Sultan Suleiman an Andreas Grilli* ἐν τῷ *Βιενναϊκῷ Jahrbuch für vaterländische Geschichte*. 1860 καὶ ἐν χωριστῷ τεύχει.

³ Αὐτόθι σ. 364 κ. i.

σουλτάνον Σελίμ Β' ασέλλοντα πρὸς τὸν αὐθεντὴν τὸ Βενετικὸν ἐπιστολὴν ἀπειλητικὴν, χραφερούμενην εἰς τὴν ἀξίωσιν παραδόσεως τῆς Κύπρου καὶ διαπευθεῖσαν διὰ τοῦ πρέσβεως αὐτοῦ Κουβᾶτ Τζιασύνη. Ἐπειδὴ δὲ η πρεσβεία αὗτη ἔγεινε τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1570, ἀδόγης, εἰς ὃν ἐστάλη η ἐπιστολὴ ἔκεινη, εἶνε ὁ Πέτρος Λορδανὸς, ὃν μικρὸν κατόπιν τὸ αὐτὸν ἔτος διεδόχθη ὁ Αλούσιος Μοτσενίγος¹.

Ἀγνωστον δὲ μένει, ἂν τοῦ σουλτάνου Σελίμ Α' (1512-1520) ἢ τοῦ Σελίμ Β' (1566-1574) εἴναι τὸ «Χάτι σερίφι τοῦ σουλτάνου Σελίμ ὃποῦ ἔδωκεν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Εηροποτάμου» τὸ γεγραμμένον μὲν ἐλληνιστὶ πρὸς τὸν πασσᾶν Θεσσαλονίκης, σωζόμενον δ' ἐν τῷ ὅπ' ἀρ. 84 κώδικι τῆς ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὄρει μονῆς Ξενοφῶντος. Δὲν εἴναι δὲ ἀσφαλὲς εἰς διπότερον τῶν δύο σουλτάνων ἀνήκει τὸ ἔγγραφον, ἀτε τῆς χρονολογίας 922 ἀπὸ Μωάμεθ (Ἐγείρας) συμπιπτούσης πρὸς τὸ ἔτος 1544, καθ' ὃ οὐδέτερος τούτων ἥρχεν, ἀλλ' ἐσουλτάνευεν ὁ Σουλέιμαν Β'². Εἶνε δ' ἄλλως πιθανὸν, διτι τὸ ἔγγραφον τοῦτο εἴναι ἐλληνικὴ μετάφρασις τοῦ τουρκικοῦ πρωτοτύπου, οὐα τὰ χάτι-σερίφια διατόρων σουλτάνων τὰ δοθέντα εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῶν Ἱεροσολύμων καὶ περιλαμβανόμενα ἐν τῷ ὅπ' ἀρ. 428 κώδικι τῆς κυρίως Πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων³. Ἐπ' ἵσης δὲν γινώσκομεν ἀκριβέστερα

¹ Crisius Turcograecia σ. 344 κ. ἴ., ὅπουθεν ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀνευκαθῆ περὰ Miklosich-Müller iv Acta et diplomata Τόμ. Γ' σ. 366 κ. ἴ.

² Σπεύδ. Η. Λάμπρου Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἀγίου Ὄρους ἐλληνικῶν κωδίκων. Ἐν Κανταβριγίᾳ τῆς Ἀγγλίας. 1895 Τόμ. Α' σ. 71. Τοῦ ἔγγραφου τούτου δὲν ἔχω ἀντίγραφον. Μόνον δὲ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ τὸ τέλος ἔξιδωκα ἐνθ³ ἀν. Καὶ η μὲν ἀρχὴ ἔχει ὅδε: Ἡγεμὼν τῶν ἐνδόξων ἥγεμόνων, μεγάλε τῶν μεγάλον συνετῶν, ἔξοντοιαστὰ δυνάμεως καὶ δόξης. Τὸ δὲ τέλος: Καὶ δοσι ἀπὸ ἱδες ἥθελαν ποτὲ βαλθοῦν νὰ κάμουν καμμίαν κλητουν ἡ ἐνέργειαν ἐναντίαν καὶ δούμφωνον εἰς αὐτὸ τὸ χάτι σερίφι μου νὰ ἔχουν τὴν δργήν καὶ τὴν κατάραν τοῦ θεοῦ ἀπάντω τους καὶ νὰ είναι ἀπόδικοι εἰς τὴν κόλασιν τῶν δύο κόσμων, τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Ἐξεδόθη ἐν Λιγύπτῳ, ἡν ἦται 922 ἀπὸ Μωάμεθ.

³ Άθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως Ἱεροσολυμιτικῆς βιβλιοθήκης. Ἐν Πετρουπόλει. 1891 Τόμ. Α' σ. 422 κ. ἴ.

περὶ δύο ἐγγράφων τοῦ Σουλειμᾶν καὶ τοῦ Σελίμ (Β') περὶ ὧν, περιλαμβανομένων ἐν τῷ Οπ' ἀρ. 121 κώδικι τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης, δ. λ. Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἵστημείωσε τὰ ἔξι¹: «Κοντζεσιὸν ὃποιοῦ ἔκαμεν ὁ Σουλειμάνης τῶν Ροδίων, διάν ζπῆρε τὴν χώραν των», τουτέστι: φιρμάνιον περὶ τῶν δοθέντων τοῖς Ροδίοις προνομίων εἰς διάλεκτον δημοτικὴν, καὶ πάλιν ἔτερον φιρμάνιον τοῦ Σελίμ περὶ τῆς ἑνετικῆς δημοχρατίας². Τέλος ὡς μετάφρασιν μᾶλλον ἐκ τῆς τουρκικῆς πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἐν τῷ Οπ' ἀριθ. 77 κώδικι τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς περιεχομένην ἐπιστολὴν τοῦ σουλτάνου Μουσταφᾶ πρὸς τὴν αὐτοχράτειραν Αικατερίνην τῆς Ρωσίας καὶ τὴν ἀπόκρισιν τοῦ αὐτοῦ σουλτάνου «εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἀπὸ τὴν ἄλλην ὃποιοῦ ἔστειλε τῆς Αικατερίνης εἰς τὴν Ρουσίαν»³. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μὲν Μουσταφᾶς Γ' ἦρξεν ἀπὸ τοῦ 1757 μέχρι τοῦ 1774, ἡ δὲ Αικατερίνη Β' ἀπὸ τοῦ 1762 μέχρι τοῦ 1796, τὰ γράμματα ἔκεινα ἐγράφησαν μεταξὺ τοῦ 1762 καὶ 1774⁴.

Οὖτω, καὶ ἀν ἔξαιρέσωμεν τὰ τελευταῖα τῶν μνημονευθέντων ἐγγράφων, περιοριζόμενοι εἰς μόνα τὰ ἀπὸ τοῦ Μουράτ μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 1570 ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Σελίμ Β', ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν χαρτοφυλάκιον δλόχληρον γραμμάτων τῶν Ὁθωμανῶν σουλτάνων, περιλαμβάνον χρονικὸν διάστημα ἐκατὸν τεσσαράκοντα δλων ἐτῶν, καθ' ἡ οἱ σουλτάνοι ἐποιοῦντο χρῆσιν τῆς Ἑλληνικῆς ὡς ἐπισήμου γλώσσης τῆς Υψηλῆς Ηὔλης. 'Αλλὰ τὸ χαρτοφυλάκιον τοῦτο δὲν εἶνε πλῆρες. Λείπουσιν ἀπ'

¹ Περισσολυμπιακὴ βιβλιοθήκη. Ἐν Πατρουπόλει. 1897 Τόμ. Γ' σ. 326.

² Τίτλος Νέου Ελληνομνήμονος Τόμ. Δ' σ. 111.

³ Τοιαῦται: μεταφράστεις μεταγενέστεραι, γενόμεναι τῷ 1834 ὑπὸ τοῦ διαρμηνέως τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος 'Ιουσούμπηη 'Αχμέτπασαζάδε εἴναι α') τοῦ φιρμανίου τοῦ σουλτάνου Μωάμεθ Δ' (1674) περὶ τῆς μονῆς τοῦ Μιγίλου Σπηλαίου παρὰ *Miklosich-Müller Acta et diplomata* Τόμ. Ε' σ. 195 κ. 6., καὶ 6') τοῦ φιρμανίου τοῦ σουλτάνου Σελίμ Γ' (1803) περὶ τῆς αὐτῆς μονῆς, αὐτόθι σ. 224 κ. 6. 'Αμφιβολον δὲ ἀν τοῦ σουλτάνου 'Αχμέτ Γ' (1724) ἐν δημοδοι γλώσσῃ περὶ τῆς αὐτῆς μονῆς τὸ ἐκδεδομένον αὐτόθι ἐν σ. 201 κ. 6. εἴναι πρωτότυπον ή μετάφρασις.

αύτού πολλά ἔγγραφα, οἵτινα υπάρχει έλπις νὰ εὑρεθῶσιν ἀκόμη. Τὸ ὄλειχνον ἡμῶν εἶναι ἔξηγγρέμενον κυρίως ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς Βενετίας, περιλαμβανομένων δὲ καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων τοῦ Βαγιαζίτ, διλύγα μόνον ἔγγραφα ἐσώθησαν ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βιέννης καὶ τῆς Μελίτης καὶ ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Ρώμης καὶ τοῦ Μεδιολάνου. Τὰ δὲ ἀρχεῖα τῶν Παρισίων καὶ τῆς Ρώμης οὐδὲν παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς· περὶ δὲ τῶν τοῦ Σεραγίου καὶ τῆς Ρωσίας οὐδὲν οὐδαμῶς εἶναι γνωστόν.

Οὕτω μόνον μέχρι τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰώνος φίλανομεν, καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀπεφάσισε νὰ μὴ ποιῆται γρῆσιν τῆς γλώσσης τῶν δυναστευομένων ὡς ἐπισήμου καὶ διεθνοῦς ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῆς πρὸς τὴν Ἐσπερίαν.

Καὶ δικαὶος γνωστότατον εἶναι τὸ πρόσωπον διεδραμάτισαν καὶ ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ ἐν τῇ αὐλῇ τῶν σουλτάνων οἱ Φαναριώται ἔκεινοι μεγάλοι διερμηνεῖς, οἵτινες πολλάκις ἐγκατέλειπον τὸ Σεράγιον μόνον διὰ νάποδεχθῶσι τὴν ἐντολὴν νὰ κυβερνήσωσιν ὡς ἡγεμόνες τὴν Βλαχίαν καὶ τὴν Μολδαβίαν, εἰς ᾧ χώρας ἐχορήγησαν τοὺς νόμους, τὰ γράμματα καὶ τὸν πολιτισμόν.

Ἄλλως δ' ἡ ἀνάγκη τῆς καθ' ἡμέραν ἐπικοινωνίας ἥγαγεν ἐπιτακτικῶς τοὺς διαφόρους Ὀθωμανοὺς ἀρχοντας τοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης εὑρισκομένους εἰς τὴν γρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐν τοῖς προστάγμασιν αὐτῶν καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς. Ἐξέδωκε δὲ ἄλλοτε σειρὰν δλην τοιούτων μνημείων, ἀνευρεθέντων ὅπ' ἐμοῦ ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βενετίας¹, καὶ ὅπ' ἄλλων δ' ἔξεδόθησαν τοιαῦτα ἔγγραφα. Δύνανται δὲ νὰ εὑρεθῶσι πολλὰ ἀκόμη τοιαῦτα ἐν τοῖς τοπικοῖς ἀρχείοις τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρωμανίας. Εἶναι δὲ τὰ τοιαῦτα συνήθως γεγραμ-

¹ «Ἐλληνικά ἔγγραφα ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς Βενετίας; ἐν οἷς καὶ ἔγγραφα Τούρκων ἀρχόντων ἀλληλιστεῖ ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἰστορικῆς καὶ ιστολογικῆς ἐταιρείας Τόρ. Δεκ. 634 κ. 4.

μένα ἐπὶ χάρτου παχέος καὶ μικροσχήμου καὶ συνεπτυγμένα μετ' ἴδιαζούσης τινὸς ἐπιστασίας, καὶ οὐδὲν ἔχουσι τὸ τουρκικὸν πλὴν τῆς ὑπογραφῆς καὶ τῆς σφραγίδος, ἐνίστε δὲ καὶ μόνης τῆς σφραγίδος, ἡδὲ τὸ ἐκτύπωμα εἶναι ἐπιτεθειμένον ἐν γωνίᾳ τινὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐγγράφου διὰ τῆς αἰθάλης χηρίου, δι' ἣς ἐμελάνθη πρὸ τῆς ἀποτυπώσεως ἡ σφραγίς.

Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ὑπέγραψεν ἐνίστε κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον. Καὶ αὐτοῦ αἱ ἐπιστολαὶ ἐγράφοντο Ἑλληνιστὶ ὑπὸ γραμματέων Ἑλλήνων, ὃν γινώσκομεν τὰ ὄνόματα. Οἱ γνωστότατοι αὐτῶν εἶναι ὁ Κώνσταντίνος Βουρμπιανίτης, ὁ Ἀθανάσιος Λοιδορίκης, ὁ Στέφανος Δούκας, ὁ Ἀναγνώστης Καρπενησιώτης, ὁ Σπυρίδων Κολοβός καὶ μάλιστα ὁ Μάνθος Οικονόμου ἐκεῖνος, οὗ ἡ δξύνοια καὶ ἡ σύνεστις ἦσαν παροιμιώδεις· τοῦπε δὲ Μάνθος ἔλεγον περὶ αὐτοῦ οἱ Ἰωαννῖται, ὡς ἔλεγον οἱ Πυθαγόρειοι τὸ αὐτόδες ἔφα.

Δι' ἡμᾶς τοὺς Ἑλλήνας, τὸ γεγονός τῆς ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ θρόνου τῶν δυναστῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀναβιβάσεως τῆς μητρικῆς ἡμῶν γλώσσης εἶναι αὐτόχρημα συγχινητικὸν, καὶ χρησιμεύει ἀντὶ ἀσθενοῦς παραμυθίας διὰ τοὺς μακροὺς αἰώνας τῆς ἑθνικῆς πικρίας καὶ τῶν συμφορῶν τῆς δουλείας. Άλλὰ τὸ γεγονός τοῦτο δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ πρὸς ὑπομνηματισμὸν φαινομένου, διέπερ δὲν παρουσιάζεται ἀπαξ μόνον ἐν τῷ μακρῷ ἡμῶν ἑθνικῷ βίῳ. Δὲν εἶναι πράγματι περίεργον, δτι ὁ Ἑλληνισμὸς κατώρθωσε δις διὰ μακρῶν αἰώνων ὑπὸ περιστάσεις δλῶς διαφόρους νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς νικητὰς διὰ τοῦ πνεύματος, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς γλώσσης αὐτοῦ; Καὶ δὲν ἔγεται τις νὰ πιστεύσῃ, δτι Μουσουλμάνος τις ποιητὴς θὰ ἐπανελέμβανε ποτὲ τοὺς στίχους ἐκείνους, δι' ὃν δὲ Λατίνος ποιητὴς ὀμολόγησε τὴν ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῶν ἡττημένων Ἑλλήνων ἥτταν τῆς νικητρίας 'Ρώμης;

Graecia capta ferum victorem cepit et artes
intulit agresti Latio.